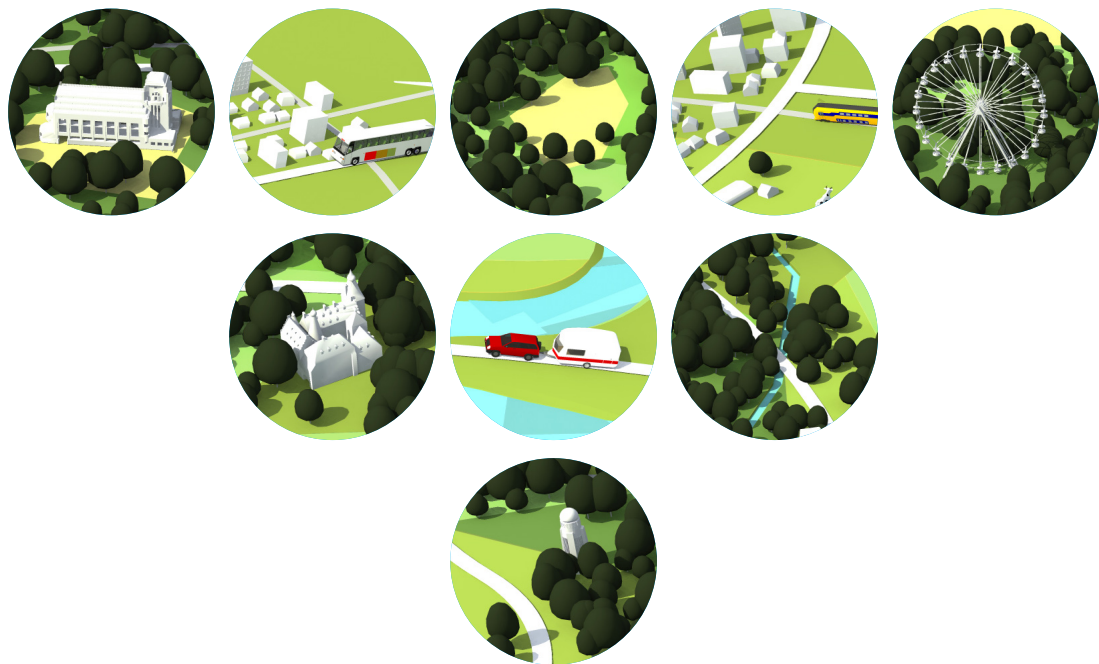

VELUWE AGENDA 1.0

BELEEF DE BESTE VELUWE IN 2025

INHOUDSOPGAVE

06

VOORWOORD

10

**DE WAARDEVOLLE
VELUWE**

Ecologische, economische en
ervaringswaarde

14

**KOERS NAAR 'BELEEF DE
BESTE VELUWE IN 2025'**

Beschermen en versterken stamkapitaal

Excellente gastvrijheid in een gezonde
vrijtijdseconomie

24

RECREATIEVE HOOFD- STRUCTUUR

Ecologische, economische en
ervaringswaarde

30

ZES PROGRAMMALIJNEN

- 01 Robuuste natuurnetwerken
- 02 Vitaal landschap
- 03 Beleefbaar erfgoed
- 04 Bereikbaarheid
- 05 Top activiteiten
- 06 Excellent verblijven

46

INSTRUMENTEN EN RANDVOORWAARDEN ALS SUCCEFACTOREN

Financiën

Regelgeving en regeltoepassing

Innovatie

Duurzaamheid

Veluwe communicatie

Lokale kracht - energie vanuit de wortels

Marketing van de Veluwe - Active, Taste & Culture

57

SAMENWERKING EN REGIE

61

UITVOERINGSPROGRAMMA

63

COLOFON

VOORWOORD

'BELEEF DE BESTE VELUWE!'. DAT IS WAT ONS BETREFT DE BEDOELING VAN 'DE VELUWE OP 1'. IN 2025 IS DE VELUWE DE MEEST GASTVRIJE BESTEMMING VAN NEDERLAND, WAARIN EEN HOGE BIODIVERSITEIT VOOR FLORA EN FAUNA IN BALANS IS MET EEN UNIEKE BELEVING VAN LANDSCHAP, ERFGOED, DORPEN EN STEDEN. DE VRIJETIJDSECONOMIE IS IN 2025 GEZOND EN HET AANBOD IS ÉCHT GERICHT OP DE VRAAG VAN RECREANT EN TOERIST.

WE BEREIKEN DIT DOOR SAMEN TE WERKEN AAN DE VELUWE. SAMENWERKEN BETEKENT 'SAMEN WERKEN' AAN DE AMBITIES VAN DEZE VELUWEAGENDA.

In de VeluweAgenda stellen we een integrale aanpak en samenwerking voor in zes programmalijnen. Deze programmalijnen zijn niet exclusief voor de partners van de VeluweAgenda. Integendeel: alle belanghebbende partijen dragen bij aan de realisatie van de doelen. Met deze programmalijnen geven we aan wat er moet gebeuren om het hoofddoel te halen. De uitnodiging aan partijen op de Veluwe is om mee te doen aan één of meer programmalijnen of zelfs trekker te zijn van een programmalijn.

De VeluweAgenda is ambitieus:

- We investeren in de kwaliteiten van het stamkapitaal;
- We brengen de basisvoorzieningen en de infrastructuur op orde;
- We vernieuwen het recreatief aanbod;
- We stimuleren innovatie;
- We nemen knelpunten in wet- en regelgeving weg;
- We zorgen voor optimale samenwerkingsverbanden.

Parallel zorgen we voor een optimale afstemming tussen natuurwaarden en recreatief gebruik. In de VeluweAgenda krijgen die initiatieven de ruimte, die een bijdrage leveren aan het versterken van de balans tussen de economische, ecologische en ervaringswaarde van de Veluwe.

De Veluwse samenwerking, de VeluweAgenda en het uitvoeringsprogramma hebben het karakter van een groeiproces: niet alles leggen we nu al vast. We

noemen het huidige document niet voor niets versie 1.0. De verbeteringen willen we en route naar versie 2.0 doorvoeren, op basis van het concept Recreatieve Hoofd Structuur. En verder: er is ruimte om thema's toe te voegen. We verkiezen echter nu om aan de slag te gaan met de focus die dit document beschrijft.

**Status van deze VeluweAgenda:
een uitnodiging aan u!**

Samen werken we aan de Veluwe. Gebiedsgericht en opgavegericht. En dat is nieuw. We gaan uit van wat nodig is op de Veluwe. De basis daarvoor is de inhoudelijke agenda en de afspraken over samenwerking ('governance'). De opgave voor de Veluwe staat centraal.

Grondeigenaren, ondernemers, verenigingen, bewoners, bestuurders en ambtenaren: help mee om in 2025 de beste Veluwe te kunnen beleven! Laten we de krachten van de prachtige Veluwse verscheidenheid bundelen. De Veluwe als 1: dát brengt de Veluwe op 1! We nodigen u uit: doet u mee?

De Bestuurlijke Begeleidingscommissie Gebiedsopgave Veluwe is verheugd u deze VeluweAgenda 1.0 te presenteren. Dit is het document waarmee wij als leden van de BBC met onze eigen achterban in gesprek gaan. Op basis van de gesprekken komen we tot een definitieve VeluweAgenda 1.0. De BBC dankt de ambtelijke ondersteuning in de vorm van het Sprintteam onder leiding van ambtelijk trekker Jan de Kleuver voor het fraaie werk dat is geleverd.

De Bestuurlijke Begeleidingscommissie Gebiedsopgave Veluwe

Jan Jacob van Dijk, provincie Gelderland / gedeputeerde
Bea Schouten, provincie Gelderland / gedeputeerde
Luc Berris, Grondeigenaren Overleg Veluwe / adjunct-directeur Natuurmonumenten Gelderland
Gerard van den Hengel, regio FoodValley / wethouder Barneveld
Esther Heutink, regio Noord-Veluwe / wethouder Ermelo
Aldo Kemink, Koninklijke Horeca Nederland / ondernemer
Ralph de Nerée, Grondeigenaren Overleg Veluwe / bestuurder Gelders Particulier Grondbezit
Nicole Olland, regio Zuid Veluwe / wethouder Rheden
Rianne Roeters, Staatsbosbeheer / regiomanager Veluwe/Achterhoek
Mark Sandmann, regio Stedendriehoek / wethouder Apeldoorn
Rinus Vonhof, Overleg Veluwse Attracties/ zakelijk directeur Kröller-Müller Museum
René Zweers, Recron / ondernemer

DE VELUWE

Bossen

Bebouwing

Water

*Hoofdwegen
(snelwegen en
provinciale wegen)*

Beken en sprengen

Spoorlijn

Heide

*Gemeente-
grenzen*

Stuifzanden

Topografische kaart van de Veluwe

DE WAARDEVOLLE VELUWE

HET LANDSCHAP, DE NATUUR, ERFGOED, DORPEN EN STEDEN VORMEN EEN STEVIG FUNDAMENT ONDER HOE JE HET UNIEKE GEBIED DE VELUWE BELEEFT. DIT ZOGENAAMDE 'STAMKAPITAAL' VERTEGENWOORDIGT NAAST EEN ECOLOGISCHE WAARDE EN EEN ECONOMISCHE WAARDE OOK EEN BELEVINGSWAARDE.

Ecologische, landschappelijke en erfgoedwaarden van de Veluwe - geborgd voor nu en later

De Veluwe is het grootste aaneengesloten laagland natuurgebied van West-Europa, met bos, heide, zandvlakten, landgoederen, spectaculaire uitzichten en een unieke wildbeleving. In dit gebied liggen vier Natura 2000-gebieden: De Veluwe, Veluwe Randmeren, landgoederen, Brummen en Rijn- en IJsseluitwaarden. In dit landschap zijn vele bewijzen van historische menselijke ingrepen zichtbaar en beleefbaar. Van celtic fields uit de tijd dat de Veluwe agrarisch gebied werd tot de landgoederenzones en het zendgebouw in Radio Kootwijk.

We gaan zorgvuldig om met deze waarden door ze te beschermen, te behouden en te versterken. Om de biodiversiteit en het erfgoed nu en voor toekomstige generaties veilig te stellen, passen overheden beschermende wetgeving en versterkend beleid toe. Dit alles dient zowel het ecologisch, historisch als recreatief belang.

Economische waarde van de Veluwe - een sterke toeristisch-recreatieve sector

Bijna 58.000 banen in Gelderland hangen samen met recreatie en toerisme. Dat is 6,0% van de totale werkgelegenheid. De Veluwe neemt zelfs ruim 36% van de banen in de vrijetijdsector van Gelderland voor haar rekening.

Dat het economische belang groot is, zien we ook in de uitgaven van de bezoeker. In 2014 gaven Nederlanders bijna € 436 miljoen uit tijdens vakanties in Gelderland. Het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) verwacht de komende jaren een lichte stijging van het aantal toeristen uit binnen- en buitenland. Voor 2016 wordt een groei verwacht van het inkomend toerisme naar Nederland: zo'n 15,3 miljoen verblijfstoeristen. De toeristisch recreatieve sector is dus een pijler van grote economische betekenis voor de Veluwe. Niet alleen voor de werkgelegenheid, maar ook voor de leefbaarheid van de kernen die door het toerisme voorzieningen kunnen behouden.

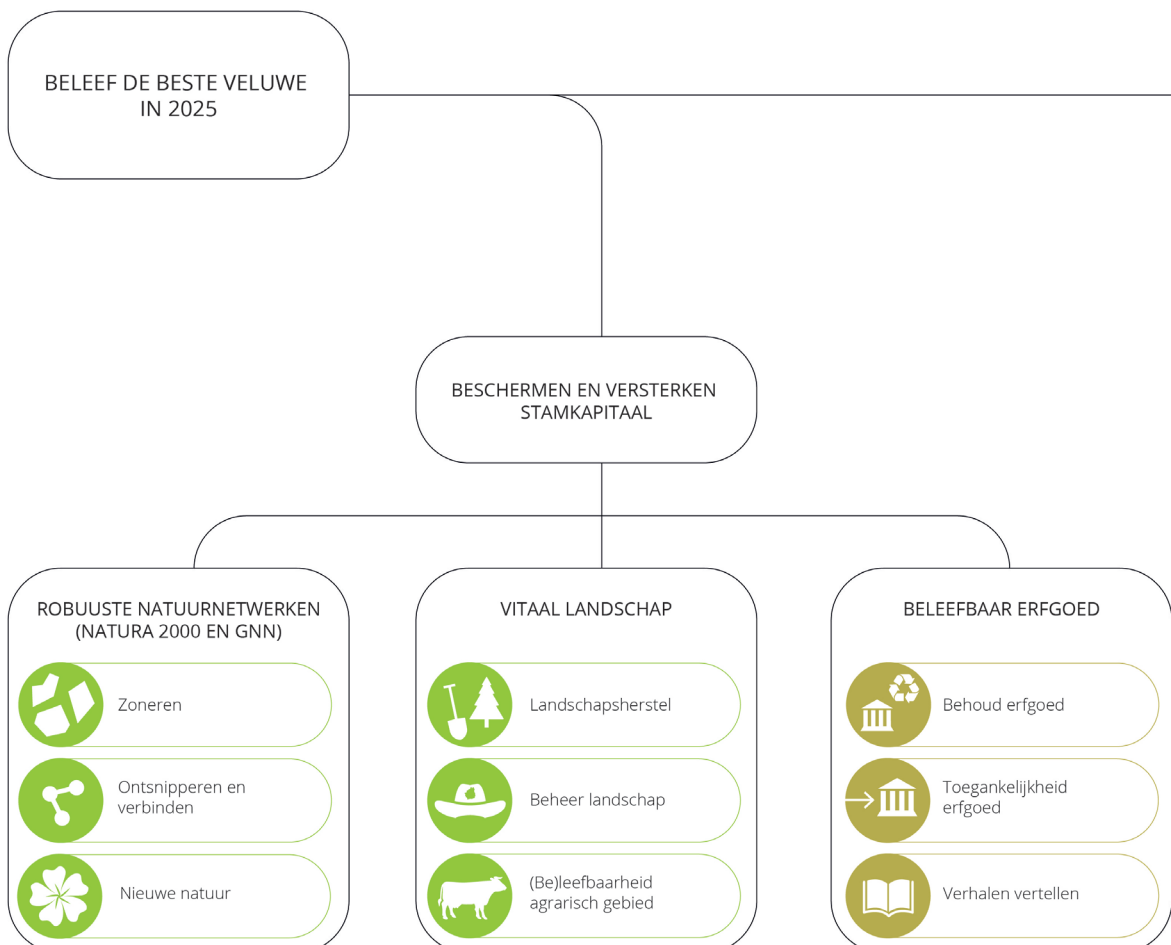
Ervaringswaarde van de Veluwe - meer dan een decor

De Veluwe is al decennia een populaire bestemming voor dag- en verblijfsrecreanten. Ook draagt het onmiskenbaar bij aan het woongenot en vestigingsklimaat. De weergaloze natuur, de diversiteit aan landschappen en het aanwezig erfgoed zijn het fundament onder de aantrekkelijkheid van de Veluwe. Maar ook de grote en kleine dagattracties, sportieve en culturele evenementen, de authentieke dorpen en bruisende binnensteden maken de Veluwe interessant. De kwaliteit van de omgeving waarin de toerist of inwoner verblijft, is de basisvoorwaarde voor de beste Veluwe beleving.

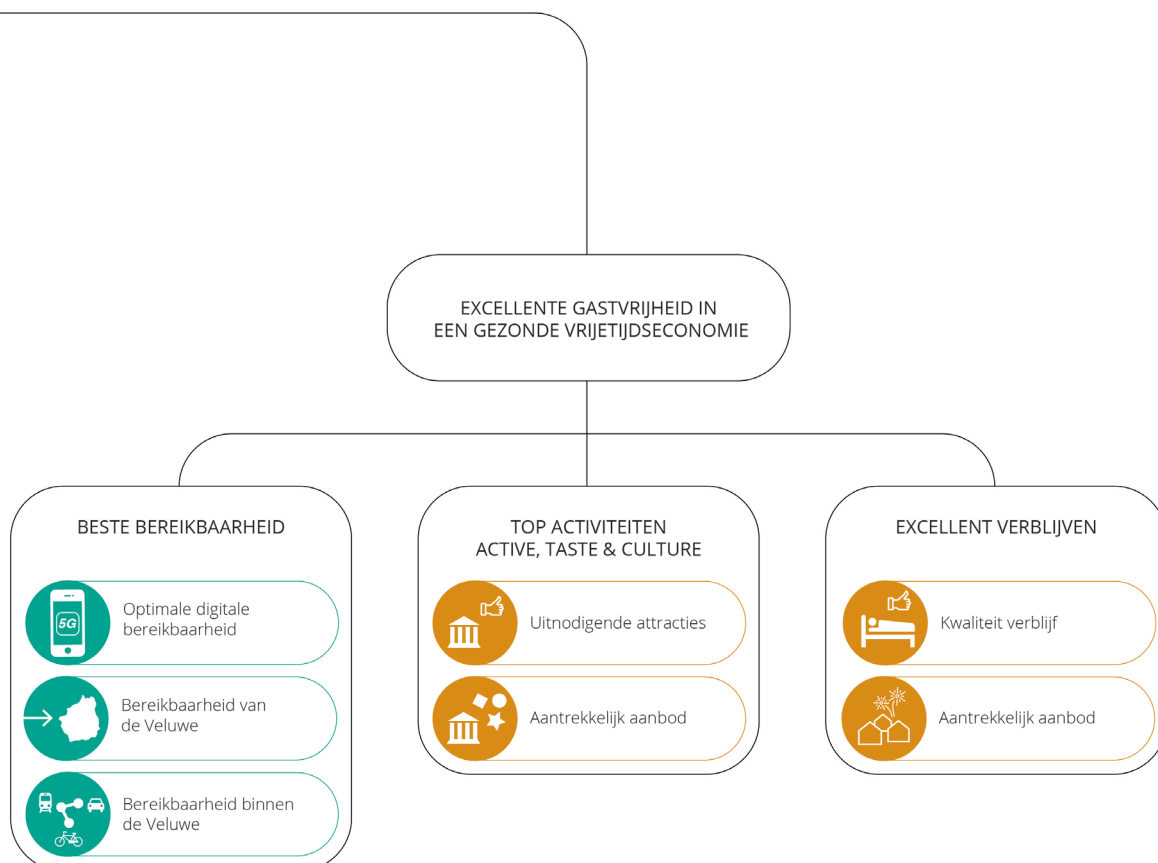
KOERS NAAR 'BELEEF DE BESTE VELUWE IN 2025' STERK STAMKAPITAAL EN EXCELLENTE GASTVRIJHEID

DE WAARDEVOLLE VELUWE KAN BETER. VOOR BESTE VELUWEBELEVING ZETTEN WE EEN KOERS IN NAAR 2025. EN WAT ZIEN WE DAN?

In 2025 is de Veluwe de meest gastvrije bestemming van Nederland, waarin een hoge biodiversiteit voor flora en fauna in balans is met een unieke beleving van landschap, erfgoed, dorpen en steden. De vrijetijdseconomie is in 2025 gezond en het aanbod is optimaal gericht op de vraag van recreant en toerist.

Hoe gaan we dat bereiken? Daarvoor hebben we zes programmalijnen ingericht waarbij we de doelstellingen uit de Schets hebben aangevuld en ingevuld.

Beschermen en versterken stamkapitaal

De Veluwe kent een zeer veelzijdig landschap van natuurgebieden met bos, hei en zand, weidelandschappen, stuwwallen en water. Daarnaast biedt de Veluwe een ongekend groot en divers aanbod van historisch erfgoed zoals sporen van industrieel gebruik, militair erfgoed en monumentale buitenplaatsen, kastelen en gebouwen. Natuur, landschap en erfgoed vormen gezamenlijk ons stamkapitaal. Daar zijn we zuinig op en daarom hebben we drie programmalijnen ingericht die ondersteunen bij bescherming en versterking.

Robuuste natuurnetwerken

Natuur is –en dat geldt straks ook in 2025- één van de trekkers voor bezoekers om naar de Veluwe te komen. Om de kwaliteit van de natuur te behouden is beheer en bescherming van levensbelang. Maar ook nieuwe natuur wordt gevormd, want zo verbinden we verschillende bestaande natuurgebieden met elkaar. Zo verspreiden flora en fauna zich. Het totaal aan nieuwe en bestaande natuur vormt het Gelders Natuurnetwerk (GNN).

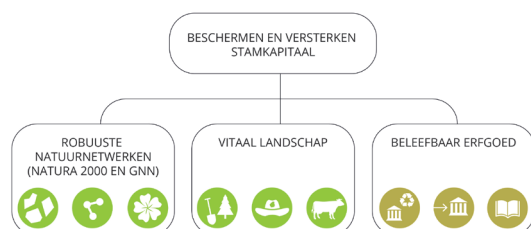
Het GNN heeft zich in 2025 bewezen als samenhangend netwerk van bestaande en te ontwikkelen natuur van internationaal belang. En natuurlijk is daarbij volop aandacht voor de afstemming met het recreatief gebruik.

Vitaal landschap

In 2025 ervaart de recreant het landschap van de Veluwe in topconditie. Door actief landschapsherstel, herbestemming van leegstaand erfgoed in het buitengebied en transformatie van vrijkomende agrarische bedrijven is stevig geïnvesteerd in de ruimtelijke kwaliteit en de belevingswaarde van het gebied.

Beleefbaar erfgoed

In 2025 is het erfgoed in al zijn veelzijdigheid toegankelijk gemaakt en ook beter 'beleefbaar'. Het erfgoed is beter te vinden en toegankelijker. En niet alleen het erfgoed is toegankelijker, ook de informatie erover: er zijn spannende verhalen die meer over de geschiedenis vertellen. Mensen komen naar de Veluwe om de verhalen te horen en te beleven.

Excellente gastvrijheid in een gezonde vrijetijdseconomie

De toeristisch-recreatieve sector levert - ook in 2025 - een substantiële bijdrage aan de werkgelegenheid op de Veluwe. De sector is van belang voor de werkgelegenheid op de Veluwe en het behoud van voorzieningen in de kleine kernen. De bestedingen in de toeristisch-recreatieve sector dragen in 2025 bij aan het behoud van het stamkapitaal.

Beste bereikbaarheid

Optimale digitale bereikbaarheid voor consument en ondernemer.

In 2025 hebben we het niet meer over optimale digitale bereikbaarheid. De Veluwe is dan optimaal digitaal bereikbaar. Al jaren. Zowel consument als ondernemer wil digitaal en telefonisch bereikbaar zijn en is hier ook afhankelijk van. Steeds meer recreatieve producten vragen om een goede internetverbinding. De bedrijfsvoering van de recreatiebranche (en ook andere sectoren) vraagt NU om snel internet. Dit moet binnen twee jaar zijn geregeld. We gebruiken de digitale bereikbaarheid voor een aansprekende informatievoorziening over het aanbod van de Veluwe.

Bereikbaarheid van de Veluwe

De rand van de Veluwe is met de auto en het openbaar vervoer goed bereikbaar. Maar als je aangekomen bent, 'beleef' je de Veluwe dan? In 2025 is het gebied beter bereikbaar door herkenbare poorten tot de Veluwe, borden met eenduidige informatievoorziening en investeringen in transferia met logische ontvangst- en overstapmogelijkheden.

Bereikbaarheid op de Veluwe

De bereikbaarheid binnen de Veluwe is op dit moment aantoonbaar onder de maat. Dit geldt zowel voor de auto als voor fietsverbindingen, wandelroutes, ruitersporen en mountainbikeroutes. En wat er wel ligt aan routes is onvoldoende met elkaar verbonden. In 2025 zijn routenetwerken beter op elkaar afgestemd, maar ook beter aangesloten op de diverse voorzieningen en attracties. In 2025 is door innovatie gewerkt aan nieuwe vormen van vervoer: elektrisch vervoer, seizoenlijnen, en hop-on-hop-off bussen. De bereikbaarheid binnen de Veluwe is in 2025 zodanig goed dat bezoekers hier positief over spreken in hun beoordeling van de Veluwe.

Top activiteiten

In 2025 heeft de Veluwe haar imago versterkt als veelzijdig gebied. Je kunt er terecht voor actief ontspannen in de natuur, culinair genieten van streekgerechten en voor een breed cultureel aanbod. De Veluwe is bekend geworden als het beste en meest complete outdoor-centrum van West-Europa met nieuwe, onderscheidende producten voor speciale doelgroepen.

Ook de attracties en dagrecreatieve bedrijven investeren op weg naar 2025 om voortdurend actuele producten aan te bieden en zo de bezoekers te blijven boeien. Uitbreidingsplannen van ondernemers zijn in 2025 natuurinclusief. Productkwaliteit en ruimtelijke kwaliteit gaan hand in hand.

Excellent verblijf

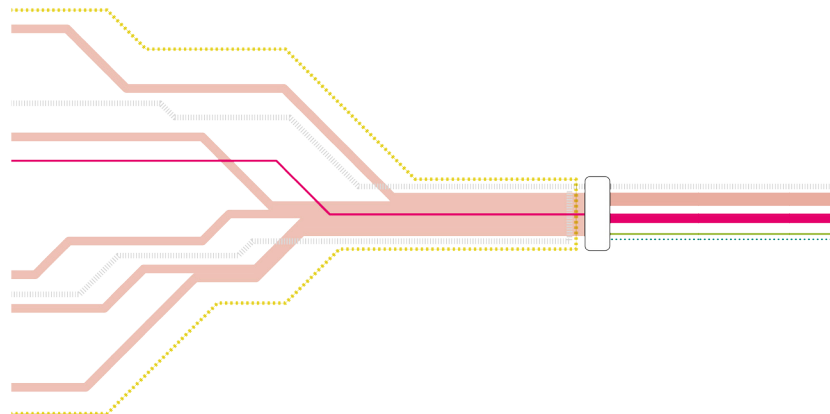
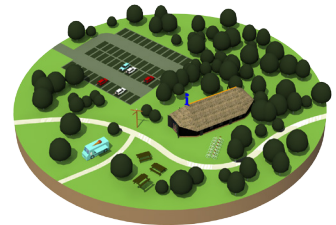
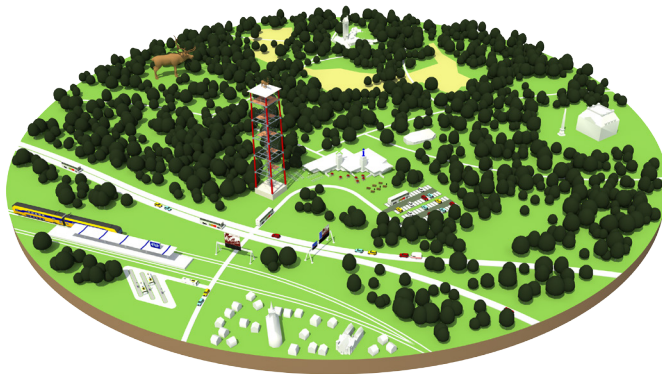
In 2025 kenmerkt de Veluwe zich door zijn excellente gastvrijheid. De Veluwe is de meest gastvrije bestemming van Nederland. Medewerkers in de toeristisch-recreatieve sector zijn ambassadeur van de Veluwe. Ondernemers werken samen om vernieuwende producten en arrangementen aan te bieden die het beste van de Veluwe laten zien. De toerist in 2025 komt voor een excellent verblijf voor zowel kort als lang verblijf. Daarvoor zijn allerlei verschillende vormen beschikbaar: van hotels, horeca, vakantieparken, huizen met 'bed & breakfast' tot de mogelijkheid om te kamperen bij de boer. In alle gevallen sluit het verblijfsaanbod aan op de actuele vraag van de gast. Ondernemers die willen investeren in nieuwe en innovatieve verblijfsmogelijkheden ontmoeten een positieve grondhouding van de overheid.

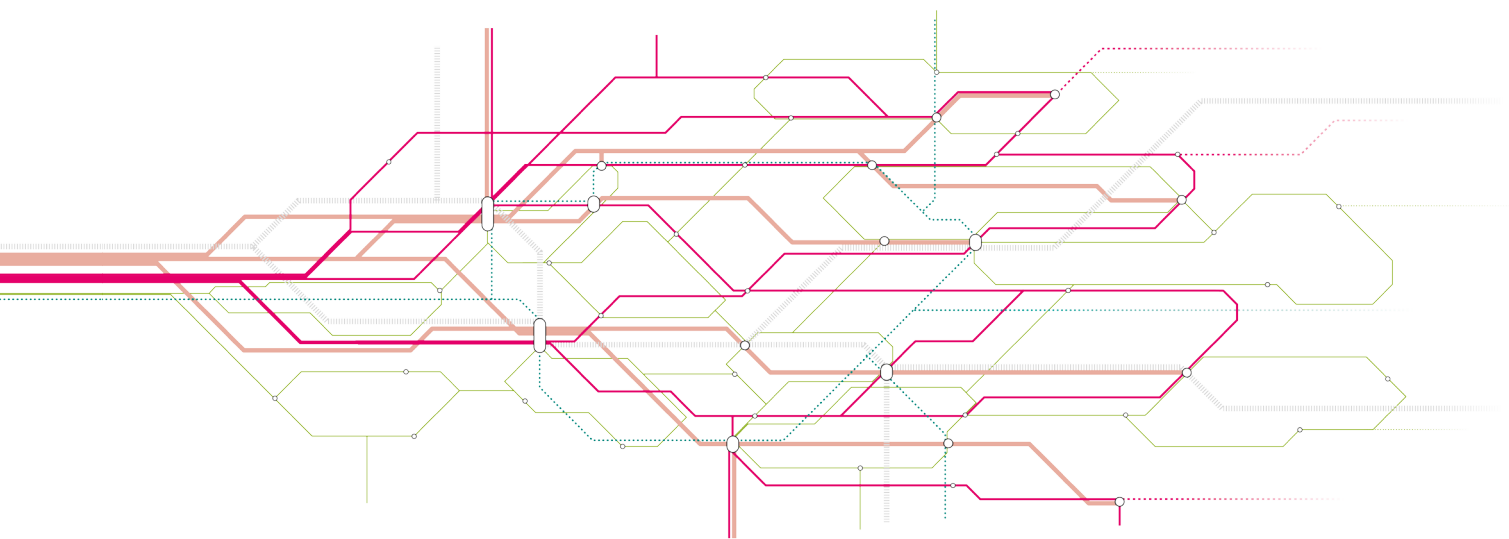
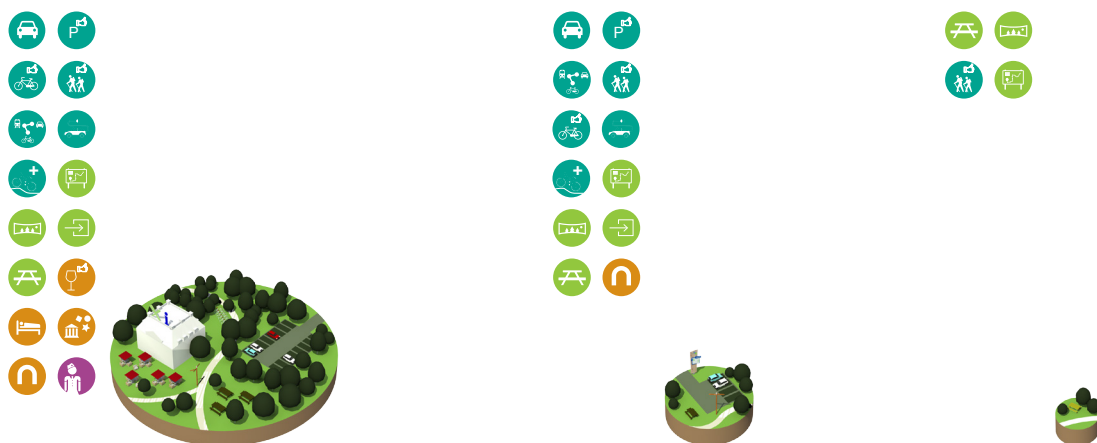

NAAR MEER SAMENHANG OP DE VELUWE

RECREATIEVE HOOFD- STRUCTUUR

UIT GESPREKKEN MET ONDERNEMERS, TERREINEIGENAREN, OVERHEDEN EN ANDERE PARTNERS OP DE VELUWE BLIJKT EEN BREED GEDRAGEN ZORG DAT MET TE WEINIG SAMENHANG AAN DE VELUWE WORDT GEWERKT. DOOR DE VERSNIJPERING VAN PLANNEN, GELD EN ENERGIE IS ER ONVOLDOENDE SYNERGIE, ROBUUSTHEID EN SLAGKRACHT. OOK IS HET AANTAL INNOVATIEVE SECTORALE CROSS-OVERS TE BEPERKT. DAARDOOR MIST DE VELUWE KANSEN EN VERSLECHTERT DE CONCURRENTIEPOSITIE TEN OPZICHTE VAN ANDERE RECREATIEGEBIEDEN.

Recreatieve Hoofd Structuur

De noodzaak van focus, verbinden en het prioriteren van plannen is daardoor zeer urgent. Om tot een Veluwe-brede samenhang te komen introduceren we een nieuwe, conceptuele denkwijze: de Recreatieve Hoofd Structuur (RHS). Met de RHS als hulpmiddel zorgen we voor een optimale Veluwe-beleving en stimuleren we een gezonde balans tussen natuurwaarden en recreatief gebruik. Het biedt kansen om de recreant de veelzijdigheid van de Veluwe te laten beleven en de aanwezige waarden van het stamkapitaal te behouden en te versterken.

Met de RHS brengen we de diverse ingrediënten samen die bepalend zijn voor de kwaliteit van de recreatieve beleving (de zogenaamde 'customer journey'). Hiermee ontstaat een thematische of een gebiedsgerichte aanpak die de concurrentiekracht van de Veluwe in de recreatieve markt substantieel verbetert. De RHS is een kapstok voor samenwerking tussen de verschillende Veluwe-partners, de productvernieuwing en de marketingstrategie.

Het stelt partners op de Veluwe in staat om met meer focus en samenhang plannen met elkaar te verbinden. De Recreatieve Hoofd Structuur is, met nadruk, geen kaderstellend of beperkend instrument. Het is een hulpmiddel om samenhang te realiseren in de vele verschillende projecten, initiatieven en ideeën. De RHS heeft de status van een denklijn, waarin we de betrokkenen op de Veluwe uitnodigen om gezamenlijk te bepalen welke keuzes we moeten maken om onze Veluwe ambities te realiseren. We werken de RHS op een inspirerende en uitnodigende wijze uit tot een samenhangend raamwerk waarin projecten, plannen, financiën en energie zich verbinden.

**Economische
waarde,
ecologische
waarde, en
ervaringswaarde**

Binnen de uitwerking van het concept is het cruciaal de balans te houden tussen de drie belangrijke kernwaarden van de Veluwe: **ervaringswaarde**, **economische waarde** en **ecologische waarde**. Dat kan als volgt:

De economische waarde vertegenwoordigt het belang van de recreatieve sector (ondernemers) voor de Veluwe. In de RHS wordt dit belang ondersteund door de sturing in de bezoekersstromen vanuit het perspectief van bestedingen en bijvoorbeeld het verbeteren van de bereikbaarheid van de voorzieningen (en dus de ondernemers).

De ecologische waarde vertegenwoordigt het belang van kwalitatief hoogwaardige natuurgebieden en habitats voor flora en fauna. De RHS voorziet enerzijds in het beschermen van de natuurkwaliteiten door middel van strategische sturing van bezoekers en verkeer in het gebied. Anderzijds faciliteert de RHS een kwalitatief hoogwaardige beleving van die natuurkwaliteiten, bijvoorbeeld door het realiseren van aantrekkelijke routenetwerken.

De ervaringswaarde vertegenwoordigt het belang van de ruimtelijke kwaliteit van het stamkapitaal voor zowel bewoner als bezoeker. De RHS ondersteunt een kwalitatief hoogwaardige (recreatieve) ruimtelijke beleving door excellent stamkapitaal, hiërarchische informatievoorzieningen, het bieden van goede recreatieve voorzieningen & attracties en representatieve entreevoorzieningen.

Hoewel de RHS nog niet is uitgewerkt, willen we ter inspiratie een aantal voorbeelden noemen van mogelijke thema's en gebieden binnen de RHS. Te denken valt aan de Zuiderzeekust, de IJsselvallei (inclusief het Apeldoorns Kanaal), de Food Valley, wildsafari, heideweek, Veluwe Outdoor. Voorbeelden van de RHS passend binnen de Holland City strategie van de NBTC zijn de belevingslijnen: Van Gogh, Mondriaan/Dutch Design, Hanzesteden, Liberation Route en als kansrijke lijnen Landgoederen en Royal. De Recreatieve Hoofd Structuur brengt de diverse ingrediënten voor deze thema's en gebieden samen.

ZES PROGRAMMALIJNEN

HOE GAAN WE ERVOOR ZORGEN DAT DE RESULTATEN IN 2025 OVEREEN KOMEN MET DE AMBITIES? DE VELUWE IS EEN GROOT GEBIED, ER ZIJN VEEL PARTIJEN, DE BELANGEN LOPEN SOMS UITEEN EN DE SAMENHANG EN SAMENWERKING KAN BETER. DIT VRAAGT OM EEN PROGRAMMATISCHE AANPAK MET VERSCHILLENDE PROGRAMMALIJNEN DIE AANSLUITEN BIJ DE DOELEN DIE WE IN DE KOERS HEBBEN OMSCHREVEN.

Die programmalijnen verschillen nogal. Sommige programmalijnen sluiten aan op bestaande initiatieven en zijn al in de uitvoeringsfase. Andere programmalijnen moeten nog worden uitgewerkt en zijn nog in de initiatiefase. Voor de programmatische aanpak maakt het niet uit wie er actief mee is of gaat zijn. Programma's van andere partijen die een wezenlijke bijdrage leveren willen we betrekken bij de Gebiedsopgave Veluwe.

In het, los van de VeluweAgenda opgesteld, Uitvoeringsprogramma 2017 zijn de programmalijnen nog wat verder uitgewerkt en gekoppeld aan concrete projecten. De uitvoeringsprogramma's voor de jaren na 2017 stellen we jaarlijks op vanuit de programmalijnen en de geboekte voortgang.

De zes programmalijnen vloeien rechtstreeks voort uit de doelen en zijn in deze VeluweAgenda beknopt uitgewerkt. Per omschreven programmalijn geven we aan welke opgaven en kansen er liggen en zijn voorbeelden gegeven van concrete projecten.

01

Robuuste natuurnetwerken

ontsnipperen en verbinden

Deze programmalijn richt zich op het *Beschermen en versterken van het stamkapitaal* en dan meer in het bijzonder de natuurwaarden.

02

Vitaal landschap

diversiteit beleven

De programmalijn Vitaal Landschap richt zich op het *Beschermen en versterken van het stamkapitaal* en dan in het bijzonder op het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van het landschap.

03

Beleefbaar erfgoed

vertellen en ervaren

De programmalijn Beleefbaar Erfgoed richt zich op het doel *Beschermen en versterken van het stamkapitaal*. De Veluwe is rijk aan erfgoed en cultuurhistorische overblijfselen in allerlei soorten en maten.

04

Bereikbaarheid

de beste bereikbaarheid altijd en overal

De programmalijn beste bereikbaarheid richt zich op het doel *Excellente gastvrijheid in een gezonde vrijetijdseconomie*. Het betreft zowel de digitale bereikbaarheid als de fysieke bereikbaarheid van en op de Veluwe.

05

Top activiteiten

uitnodigende attracties - gastvrij en up-to-date

Hieronder vallen het behouden en versterken van de belevingskwaliteit en bereikbaarheid van de Veluwse attracties en de twee nationale parken.

06

Excellent verblijven

vitale vakantieparken

De vakantieparken op de Veluwe vormen een schakel van betekenis in het totale recreatieve aanbod. Alleen met een kwalitatief goed en divers aanbod aan vakantieparken blijft de Veluwe concurreren met de andere populaire binnenlandse vakantiegebieden.

ROBUUSTE NATUURNETWERKEN

Deze programmalijn richt zich op het *Beschermen en versterken van het stamkapitaal* en dan meer in het bijzonder de natuurwaarden. We prikkelen mensen een bezoek te brengen aan de Veluwe. Maar dat bezoek kan niet altijd en niet overal. Sommige plekken verdienen het om met rust te worden gelaten, andere plekken hebben er baat bij als er minder intensief bezoek plaatsvindt of in bepaalde seizoenen wordt gemeden. Er bestaat behoefte om aandacht te besteden aan de zogenaamde 'zoning' van de Veluwe: wat willen we waar en hoe organiseren we dat? Het is noodzakelijk de recreatieve druk op bepaalde gebieden te beheren. Dit gebeurt in de huidige situatie nog onvoldoende waardoor sommige kwetsbare plekken overbelast raken en er kans op schade ontstaat aan het landschap en de natuur.

Voorbeelden van opgaven en kansen binnen dit programma zijn:

- Actief investeren in landschapsherstel, zoneren, ontsnipperen en het realiseren van robuuste leefgebieden voor flora en fauna. Goed voor de ecologische kwaliteiten van de Veluwe op lange termijn, maar minstens even goed voor de recreatieve beleving;
- Versterken van de 'groene handhaving' en aandacht voor de beheersbaarheid van natuurgebieden in relatie tot recreatief gebruik;
- Aandacht voor helderheid over regelgeving naar ondernemers en initiatiefnemers. Dit om ondernemers duidelijk te maken welke mogelijkheden er zijn voor nieuwe ontwikkelingen in het gebied waar zij actief zijn.

Voorbeelden van lopende projecten zijn: *Gelders Natuur Netwerk, Natura 2000*.

VITAAL LANDSCHAP

DIVERSITEIT BELEVEN

De programmalijs Vitaal Landschap richt zich op het *Beschermen en versterken van het stamkapitaal* en dan in het bijzonder op het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van het landschap. In de eerste plaats heeft dit betrekking op de plekken waar de Veluwebeleving het sterkst is; de beleving van de nationale parken (inclusief het Kröller-Müller Museum), het landschappelijke reliëf (zoals de stuwwallen), de heidegebieden, de zandverstuivingen, de aaneengesloten bosgebieden, en o.a. de reeën en wilde zwijnen.

Bij deze programmalijs hoort ook het vernieuwen en verrijken van de recreatieve beleving. Denk aan de randmeren, daar liggen bijvoorbeeld volop mogelijkheden om de aanwezigheid van water op en rond de Veluwe beter te benutten.

Voorbeelden van opgaven en kansen binnen dit programma zijn:

- Actief investeren in de ruimtelijke kwaliteit door landschapsherstel, herbestemming en behoud van leegstaand erfgoed in het buitengebied en transformatie van vrijkomende agrarische bedrijven;
- Versterken van de beleving en zichtbaarheid van het water als ook de fysieke toegankelijkheid. Op het niveau van de steden kunnen de waterfronten en havens een belangrijkere recreatieve rol gaan spelen;
- Het ontwikkelen van praktische handvatten voor bijvoorbeeld ondernemers. Zo draagt een investering in de kwaliteit van een recreatieve voorziening tegelijkertijd bij aan een landschappelijke kwaliteitsimpuls. Voorbeelden hiervan zijn de Apeldoornse landschapskookboeken en de Gelderse Gebiedenatlas in wording.

Voorbeelden van lopende projecten zijn: *Ontwikkeling van het Waterfront in Harderwijk*, *Beleef het Apeldoorns kanaal*.

BELEEFBAAR ERFGOED

VERTELLEN EN ERVAREN

De programmlijn Beleefbaar Erfgoed richt zich op het doel *Beschermen en versterken van het stamkapitaal*. De Veluwe is rijk aan erfgoed en cultuurhistorische overblijfselen in allerlei soorten en maten. Soms zijn die bijzondere objecten slecht vindbaar of zelfs verstopt. Ook laat de informatievoorziening te wensen over en worden de verhalen achter de parels onvoldoende verteld. Het project Veluws Erfgoed Beleven besteedt hier momenteel aandacht aan.

De cultuurhistorie is een belangrijke kernkwaliteit die beter kan worden benut. Hierbij is ook de vitaliteit van het erfgoed een aandachtspunt. Zowel in de dorpen en steden als in het buitengebied is bijvoorbeeld sprake van leegstand. Niet zelden betreft dit ook monumentaal erfgoed op bijzondere plekken of langs routes. Juist op die plekken doen zich kansen voor om erfgoed te revitaliseren en tegelijk te koppelen aan potenties voor nieuw recreatief aanbod en belevingen.

Voorbeelden van opgaven en kansen binnen dit programma zijn:

- Investerings in de infrastructurele bereikbaarheid en toegankelijkheid van erfgoed;
- Actief investeren in renovatie en herontwikkeling van leegstaand erfgoed. Zo wordt een bijdrage geleverd aan de vitaliteit van de Veluwe als geheel en ontstaan tegelijk kansen voor nieuw recreatief aanbod;
- Cultuurhistorische overblijfselen meer aandacht geven door verhalen te vertellen en keuzes te maken in hoe we dit beter kunnen presenteren. Zo zijn er mogelijkheden om een gebied te kiezen met een grote verscheidenheid aan cultuurhistorisch erfgoed en dit gebied een aparte status te geven, zoals een Geopark of een decentraal museum.

Voorbeelden van lopende projecten zijn: *Veluws Erfgoed belev*en (www.veluuserfgoedbelev.nl), *Veluwse Hanze* en de metrolijn/landgoederenlijn “*castles & countryhouses*”, *Gelders Arcadië* “*Geschiedenis in verhalen*”.

BEREIKBAARHEID

DE BESTE BEREIKBAARHEID

ALTIJD EN OVERAL

De programmajijn beste bereikbaarheid richt zich op het doel *Excellente gastvrijheid in een gezonde vrijetijdseconomie*. Het betreft zowel de digitale bereikbaarheid als de fysieke bereikbaarheid van en op de Veluwe.

Er is een grote urgentie om op zeer korte termijn verbeteringen door te voeren in de digitale bereikbaarheid. Dit raakt aan aspecten als veiligheid, ondernemerschap en gastvrijheid. Zo is een goede digitale bereikbaarheid een praktische voorwaarde voor het uitvoeren van de bedrijfsactiviteiten en daarnaast verwacht de bezoeker op elke willekeurige plek WIFI of mobiel internet (4G) als basisfaciliteit.

Voorbeelden van lopende projecten zijn: *Uitvoering van het convenant om glasvezel aan te leggen in het buitengebied*. Communication Infrastructure Fund (CIF) en een flink aantal Veluwe gemeenten ondertekenden dit convenant in juni 2016 en andere gemeenten zijn met CIF in gesprek.

De bereikbaarheid van de rand van de Veluwe per auto, bus en trein is goed. De beleving van de aankomst bij de Veluwe is echter nog onvoldoende. Eenmaal op de Veluwe is de bereikbaarheid van attracties, activiteiten en verblijf sterk onder de maat. Dit geldt zowel voor de auto als voor de fietsverbindingen, wandelroutes, ruiterspaden en mountainbike-routes. Een sterkere verweving tussen routes en attracties en voorzieningen draagt bij aan een verbeterde beleving van de Veluwe.

Voorbeelden van opgaven en kansen binnen dit programma zijn:

- Uitvoeren verbeteringen digitale bereikbaarheid op korte termijn;
- Versterken ruimtelijke herkenbaarheid en poortfuncties van de Veluwe;
- Optimalisaties van de routenetwerken op de Veluwe, voor verschillende vormen: paardrijden, wandelen, fietsen etc.;
- Betere verbinding van routes met voorzieningen en attracties;
- Vormgeven van routenetwerken als beleving;
- Verbeteren overstapmogelijkheden tussen routes en verplaatsingsvormen.

Voorbeelden van lopende projecten of projecten in ontwikkeling zijn: *convenant om glasvezel aan te leggen in het buitengebied, optimalisatie fietsknooppuntennetwerk*.

TOP ACTIVITEITEN UITNODIGENDE ATTRACTIES GASTVRIJ EN UP-TO-DATE

Uit de inventarisatie van de opgaven blijkt dat het op orde brengen van de basisvoorzieningen topprioriteit heeft. We hebben het dan over het verbeteren van entrees, poorten, netwerken, informatievoorziening, accommodaties etc. Hieronder vallen ook het behouden en versterken van de belevingskwaliteit en bereikbaarheid van de Veluwe attracties en de twee nationale parken. De Veluwe attracties als Museum Paleis Het Loo, het Kröller-Müller Museum, het Nederlands Openluchtmuseum, Burgers' Zoo, de Apenheul en het Dolfinarium zijn van uitzonderlijk belang voor de Veluwe. Zij hebben een enorme aantrekkingskracht op nationaal en internationaal publiek. Bijzonder is zowel het grote aantal attracties binnen het relatief beperkte gebied van de Veluwe als hun verscheidenheid. De attractiedichtheid is, kortom, een bijzonder kenmerk van het toerisme en de recreatie op de Veluwe.

Het op orde brengen van de basis betekent niet dat er geen ruimte of stimulans moet zijn voor vernieuwing en innovatie in het recreatieve aanbod. Vernieuwing is hard nodig. Zij krijgt extra waarde als onderdeel van de Recreatieve Hoofd Structuur. Beide sporen, de basis op orde en de vernieuwing en innovatie, bestaan naast elkaar en zijn essentieel voor de volledige verbeterslag.

Voorbeelden van opgaven en kansen binnen dit programma zijn:

- Versterken van de kwaliteit van de iconische attracties;
- Het op peil brengen van het aanbod en de kwaliteit van de attracties naar een hedendaags en toekomstbestendig niveau met aandacht voor duurzaamheid;
- Stimuleren van lokale initiatieven en samenwerkingsvormen voor een fris nieuw aanbod voor bezoeker, bewoner en toerist.

Alle iconische attracties en parken hebben plannen of projecten ter versterking van de kwaliteit. Daarnaast zijn er lokale initiatieven als *Goudsberg: middelpunt van Nederland*, *Fliegerhorst Deelen*, *het Koude Oorlog Museum*, *het Nederlands Zuivelmuseum Erve IJzerman*.

EXCELLENT VERBLIJVEN

VITALE VAKANTIEPARKEN

Het programma Vitale Vakantieparken is gestart op de Noord-Veluwe en inmiddels verbreed naar elf gemeenten op de Veluwe. De vakantieparken op de Veluwe vormen een schakel van betekenis in het totale recreatieve aanbod. Alleen met een kwalitatief goed en divers aanbod aan vakantieparken blijft de Veluwe concurreren met de andere populaire binnenlandse vakantiegebieden.

Om dit te bereiken is de komende jaren een aanzienlijke investering noodzakelijk in aandacht, tijd en middelen om de vraagstukken waar de sector voor staat aan te pakken.

Doelstellingen van het programma zijn:

- Toekomstbestendig maken van de vakantieparkensector door transformatie, vernieuwing en versterking van het aanbod (innovatie opgave);
- Herstructurering van het aanbod van vakantieparken door samenvoeging en herverkaveling (transformatie opgave);
- Actief aanpakken van ongewenste ontwikkelingen en het voorkomen daarvan (handhavingsopgave).

Het programma draagt bij aan de doelstelling *Excellent verblijven*.

MUSISKWARTIER

MUSISKWARTIER

TOMMY HILFINGER

INSTRUMENTEN EN RANDVOORWAARDEN ALS SUCCESFACTOREN

OM DE PROGRAMMALIJNEN TE REALISEREN MOET OOK WORDEN GEWERKT AAN EEN AANTAL RANDVOORWAARDEN. ZIJ WERKEN TER ONDERSTEUNING VAN DE VERSCHILLENDE PROGRAMMALIJNEN EN KUNNEN EEN DEEL VAN HET SUCCES HELPEN MAKEN. IN DE VOLGENDE PARAGRAFEN ZIJN FINANCIËN, REGELGEVING EN REGELTOEPASSING, VELUWECOMMUNICATIE EN INNOVATIE VERDER UITGEWERKT.

Financiën

Investeringsbehoefte

Er is bij Veluwe-partijen een grote investeringsbehoefte. Een precies beeld is er niet van te schetsen, ook omdat partijen niet altijd hun financiële behoeften kenbaar zullen maken. Daarnaast zijn er veel verschillende partijen actief met ieder eigen kenmerken, een compleet beeld is niet te schetsen.

De vier bestuurlijke regio's op de Veluwe zijn benaderd om – nog los van het totaal aan beoogde projecten – een of enkele zwaartepunten aan te geven in de benodigde investeringsprogramma's met als randvoorwaarde dat de brede Veluwesamenwerking erin tot uitdrukking komt. Deze informatie leidt, sterk ingekort, tot het volgende beeld:

Noord-Veluwe: investeringen gerelateerd aan het samenspel van gemeentelijke overheden, grondeigenaren/terreinbeheerders, recreatie-ondernemers en de coöperatie Gastvrije Randmeren gericht op een optimale

ontwikkeling van de 'waterrijke Veluwe'; Veluwe-brede doorontwikkeling van het project Vitale Vakantieparken, waarbij lokale overheden, recreatie-ondernemers, grondeigenaren / terreinbeheerders en de provincie de samenwerkingspartners zijn.

Stedendriehoek – CleanTech Regio: investeringen gerelateerd aan het samenspel van attracties, grondeigenaren en gemeentelijke overheden op het punt van bereikbaarheid; investeringen gerelateerd aan het samenspel van alle partijen verbonden aan het Apeldoorns Kanaal.

Zuid Veluwe: investeringen gerelateerd aan het samenspel van gemeentelijke overheden, grondeigenaren/terreinbeheerders en recreatie-ondernemers op het punt van de ontwikkeling van de 'landgoederenlijn';

Foodvalley: investeringen gerelateerd aan het samenspel van gemeentelijke overheden, grondeigenaren/terreinbeheerders en recreatie-ondernemers op het punt van bereikbaarheid en recreatie-infrastructuur en van natuurontwikkeling.

Verder speelt in al deze regio's de zorg over de tekortschietende digitale bereikbaarheid en de noodzaak de initiatieven die genomen zijn verder te intensiveren naar aansprekende resultaten.

Het geheel overziende zijn hiermee vele tientallen miljoenen gemoeid. Basisbedragen om een stevige start te maken zijn veelal voorhanden, maar onvoldoende om dergelijke projecten ten volle aan te vatten.

De Veluwse attracties zijn van uitzonderlijk belang voor de Veluwe. Zij hebben een enorme aantrekkingskracht op nationaal en internationaal publiek. De Veluwse attracties zijn eveneens benaderd met de vraag om enig inzicht te geven in hun investeringsplannen. Immers, zij zijn gehouden om levensvatbaar te blijven in een veranderende wereld. Het betreft in alle gevallen succesvolle bedrijven – van Nationaal Park De Hoge Veluwe en Museum Kröller-Müller, via Museum Paleis Het Loo en het Nederlands Openluchtmuseum naar de dierenparken

Burgers' Zoo, de Apenheul en het Dolfinarium tot de Julianatoren en de Spelerij – die in gezamenlijk in totaal tegen de vijf miljoen bezoekers per jaar ontvangen.

Alle attracties zijn bezig met vernieuwing en daarop gerichte investeringen. Levensvatbare attracties vergen immers voortgaande ontwikkeling. In totaal betreft het ruim meer dan 200 miljoen aan benodigd investeringsbudget om ook in de toekomst topattracties te blijven die voor de Veluwe van ultim belang zijn. In het verlengde zijn er aspecten als natuur, bereikbaarheid en verblijf die op hun beurt tot investeringen zullen leiden. Een belangrijk deel daarvan kan door de Veluwe attracties zelf worden gefinancierd, maar voor een deel zal elders financiën moeten worden verworven. Dat daarbij het oog ook is gericht op de provinciale en de gemeentelijke overheid spreekt voor zich.

De grondeigenaren/terreinbeheerders hebben hun werk te doen binnen nauwe financiële grenzen, zeker na de ingrijpende bezuinigingen van de afgelopen jaren. Bij deze partijen is er de uitdrukkelijke behoefte in een minder strak keurslijf te functioneren. Zij hebben belang bij een VeluweAgenda die die ruimte gaat bieden. Dit krijgt inhoud door met de mede – Veluwe-partijen te onderzoeken of een ander financieringsmodel van de grondeigenaren/terreinbeheerders tot

de mogelijkheden behoort, zodanig dat lokale overheden, recreatie- en horeca-ondernemers op de een of andere wijze betrokken zouden kunnen worden in een toekomstig financieel raamwerk dan wel verdienmodel, waarbij grondeigenaren / terreinbeheerders de vooraanstaande rol kunnen spelen in de doorontwikkeling en uitvoering van de VeluweAgenda, die zij beogen.

De toeristische ondernemers in al hun veelzijdigheid zijn niet specifiek bevroegd op hun investeringsplannen. Er is vanuit concurrentieoverwegingen veelal enige terughoudendheid om daar heel specifiek in te zijn. Niettemin kan worden gesteld dat deze ondernemers échte ondernemers zijn en hun bedrijf willen doorontwikkelen. Zij weten dat zij 'de eigen broek hebben op te houden', maar ook weten zij met recht overheden aan te spreken op ondersteuning in uiteenlopende vormen (financiering, regeltoepassing, interveniëren, steun organiseren e.d.). Voor de VeluweAgenda is aan de orde, dat ondernemers met ook financieringsvragen de samenwerkende Veluwe-partijen zullen benaderen.

Financiering

Er gebeurt veel op de Veluwe. Daar is ook veel geld mee gemoed. Ondernemers ondernemen, mede door te investeren, de Veluwe attracties ontwikkelen zich bij voortduring, de grondeigenaren en terreinbeheerders zijn steeds bezig met hun kerntaken met alle financiële aspecten die daar bij horen, de provinciale en gemeentelijke overheid dragen bij door te subsidiëren en te investeren. Een globale inventarisatie laat zien dat door al deze partners honderden miljoenen worden geïnvesteerd in de vrijetijdseconomie en het 'stamkapitaal' natuur, landschap en erfgoed. De Veluwe staat niet stil...

Maar als we de ambitie van de VeluweAgenda 'de Veluwe op 1' willen realiseren is er een extra investeringsimpuls nodig. Er is een krachtiger doorontwikkeling noodzakelijk om attractiever te worden voor de toerist en recreant. Voor een deel beschikken partijen over eigen gelden, maar er is veel extra's nodig dat elders moet worden gevonden.

Meer investeringskracht is vereist. De gebiedsopgave biedt daartoe de eerste mogelijkheden. Naast financiering door

partijen op de Veluwe is ook een bijdrage nodig van de provincie. Het principe van meefinancieren speelt in deze context een belangrijke rol.

In die speurtocht naar extra gelden zijn tal van vragen aan de orde, zoals:

- Kan in alle gevallen meefinancieren worden gerealiseerd? Zo nee, zijn er andere oplossingen met eenzelfde effect?
- Zijn er andere financieringsbronnen aan te boren binnen de Veluwe, maar ook daarbuiten (Den Haag, Brussel)?
- Zijn er verdienmodellen te ontwikkelen die zorgen dat er extra gelden beschikbaar komen?
- Kan het profijtbeginsel worden toegepast?

In de doorontwikkeling van de VeluweAgenda zoeken we verder naar antwoorden op deze vragen.

Regelgeving en regeltoepassing

De wettelijke regelgeving bepaalt wat wel en niet mag in ons land en daarmee ook wat er wel of niet kan gebeuren op de Veluwe. De regels bepalen in principe wat we al dan niet kunnen realiseren van de VeluweAgenda. Maar er geldt ook dat sommige partners op de Veluwe, zeg maar de overheidspartners, aan de wieg staan van bepaalde regels. Als onze 'eigen' regels soms de ambitie voor de Veluwe in de weg zitten, hebben we wellicht de mogelijkheid om deze aan te passen. De wetten en jurisprudentie zijn daarbij onze beperkende kaders. De regelgeving zelf is het ene deel van dit instrument.

Het andere deel betreft de toepassing van de regels. Ook dat gebeurt door het 'bevoegde gezag' waarvan een aantal meedoet aan de Veluwse samenwerking. Vooral van ondernemers komen geluiden dat de overheden zich kunnen verbeteren in vergunningstrajecten. De ondernemers willen het graag snel, zakelijk en professioneel.

- *Snel*: ondernemers willen een doorlooptijd die past bij de planning van de ondernemer.
- *Zakelijk*: ondernemers willen heldere communicatie. Ze willen weten waar ze aan toe zijn, ook als het echt niet kan, en willen werken op basis van een gezamenlijke planning.
- *Professioneel*: ondernemers willen te maken hebben met één overheid, dus in een keer alle relevante regels te horen krijgen. En dan bij voorkeur vanuit één loket.

Het instrument Regelgeving en – toepassing speelt een grote rol bij praktisch alle programmalijnen uit de VeluweAgenda. Dit instrument goed inzetten is een randvoorwaarde voor gewenste ontwikkelingen op de Veluwe. In de Schets werd hij alleen in verband gebracht met de te beschermen natuurlijke kwaliteiten. Maar er zijn ook regels voor het verstrekken van subsidies of bij het krijgen van vergunningen, van evenementen en nieuwe attracties. Bij het werken aan een gewenste recreatieve infrastructuur worden eisen over verkeersveiligheid, fysieke veiligheid en brandveiligheid gesteld.

Overal zijn regels van toepassing en dienen ze in relatie met de ambities te worden bekeken.

Het is nuttig te onderzoeken welke verbeteringen wenselijk zijn in regelgeving en –toepassing en welke toekomstige afspraken daarover te maken zijn, bijvoorbeeld in de vorm van een Green Deal. De breedte van het onderwerp heeft als risico dat zaken worden opgepakt die niet het meest urgent zijn. We stellen daarom voor dat de aanpak van dit instrument pas wordt uitgewerkt nadat de bestuurders de keuzes en de prioritering binnen de opgaven in de VeluweAgenda hebben gemaakt.

Tot die tijd gaan we door met de activiteiten die de partijen al aan het doen zijn. Dat zijn:

- Het beschikbaar stellen van een RO-consulent aan de ondernemers in verblijfsrecreatie op de Veluwe voor het komende jaar – actie provincie Gelderland;
- Het mogelijk aanpassen van de Gelderse regels voor recreatie in het GNN – actie provincie Gelderland;
- het opdoen van ervaring met bedrijfsbegeleiders in vergunningtrajecten ('loodsen') - actie

gemeente Apeldoorn en provincie Gelderland;

- Het vereenvoudigen van de subsidieregels voor de gebiedsopgaven – actie provincie Gelderland;
- Het onderzoeken hoe recreatiebedrijven natuurontwikkeling op hun terreinen mogelijk kunnen maken zonder dat deze door regelgeving belemmerend werkt voor de bedrijfsuitvoering of ontwikkeling – actie sprintteam.

Innovatie

De Veluwe werkt aan de eigen aantrekkingskracht, maar de wensen van de moderne consument veranderen snel. Om concurrerend aantrekkelijk te blijven moet het toeristisch product zich continu verbeteren en vernieuwen. Vandaar dat we als apart instrument de innovatie een plek geven in de VeluweAgenda.

Doelen van innovatie:

- De recreatiesector voldoet steeds opnieuw aan de veranderende wensen van de consument;
- Het versterken van het ondernemerschap door het stimuleren van sectorale en geografische kruisbestuivingen: leren van elkaars sterke punten;
- Het betrekken van jongeren bij de Gebiedsopgave Veluwe;
- Het bieden van goede onderwijsmogelijkheden;
- Studenten voor vakgebieden als toerisme en natuurbeheer willen we binden aan de Veluwe.

Innovatie is niet alleen gericht op nieuwe producten en diensten, maar ook op het versterken van bestaande voorzieningen. Als wij 'de basis op orde' willen hebben is innovatie een belangrijke bouwsteen. Door jongeren en onderwijs te betrekken bij de Veluweopgave creëren we een klimaat waarbij voortdurend met een frisse blik wordt gekeken naar het bestaande en daar profiteert de Veluwe van.

Kennis en stimulering als de motor voor innovatie

Innovatie op de Veluwe gaan we teweeg brengen op twee manieren: *innovatie door kennis* en *innovatie door stimulering*.

1. Innovatie door kennis

Constance innovatie in middelen en businessmodellen is noodzakelijk om als toeristische sector de concurrentie met anderen aan te kunnen. Onderwijsinstellingen kunnen hieraan als kennisinstellingen en bakermat voor nieuw onderzoek een grote bijdrage leveren door mee te doen in een zogenaamde 'Kenniswerkplaats' waarin de vier O's samenwerken: ondernemers, onderwijs, onderzoek en overheid. Daarin werken studenten en experts/docenten samen aan onderzoeksvragen vanuit het werkveld. Ook heeft de Kenniswerkplaats een belangrijke rol bij de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen en arrangementen. Daarnaast worden maatwerkadviezen gegeven aan bedrijven en biedt de werkplaats ondernemers de mogelijkheid te investeren in hun personeel door ze (bij)scholing aan te bieden.

Zo ontstaat er voor de toeristische sector een aantrekkelijk en inspirerend aanbod voor een 'leven lang leren' en kunnen wij studenten beter binden aan de toeristische sector op de Veluwe. Saxion Kenniscentrum Hospitality is gevraagd een plan voor een Kenniswerkplaats te ontwikkelen. Dat doen zij in samenwerking met andere onderwijsinstellingen die relevant zijn voor het toerisme op de Veluwe. Voor

wat betreft het beheer van natuur en erfgoed is er behoefte aan een apart Kenniscentrum Natuur en Leefomgeving.

2. Innovatie door stimulering

Met een subsidieregeling die innovatie stimuleert door verregaande vormen van samenwerking, kunnen met het onderwijs nieuwe producten worden ontwikkeld. Te denken valt aan samenwerking die een discipline of regio overstijgt. Een dergelijke subsidieregeling stimuleert een betere kwaliteit van het toeristisch aanbod, waardoor meer bezoekers komen die tevens meer besteden.

De doelstellingen van deze regeling zijn: bevordering van samenwerking en productverbetering.

Randvoorwaarden:

- Het moet gaan om Veluwe partijen;
- Het initiatief moet passen binnen de programmalijnen van de VeluweAgenda;
- Het moet gaan om zogenaamde 'crossovers'; dat wil zeggen dat het moet gaan om twee verschillende partijen die ieder actief zijn op totaal ander gebied, maar waar door samenwerking innovatie kan ontstaan. Wij zien kansen voor cross-sectorale samenwerking tussen toerisme en zorg, sport en duurzaamheid.

Duurzaamheid

Binnen de projecten die vanuit de VeluweAgenda worden uitgevoerd is een duurzame aanpak een vanzelfsprekende factor. Veluwebreed willen we inzetten op duurzame ambities. Hierbij gaat het om: duurzame energievoorziening, biodiversiteit stimuleren, voeding en gezondheid, duurzaam en innovatief vervoer, zuinig gebruik van hulpbronnen, water en sociale aspecten etc.

Dit zijn opgaven die zowel direct als indirect een relatie hebben met de recreatieve beleving van de Veluwe. Zo vraagt het toepassen van vormen van duurzame energiewinning (bv. windturbines en zonnepanelen) om een secure inpassing in het gebied om een negatieve impact op de recreatieve beleving te voorkomen. Anderzijds biedt het thema ook kansen voor een verrijking van de recreatieve beleving.

Denk hierbij aan kleinschalige elementen als een lokaal gefabriceerde picknickbank of de verkoop van streekproducten (de smaak van de Veluwe). We pakken de randvoorwaarde duurzaamheid op met de partijen die al werk maken van duurzaamheid. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de vier WGR-regio's die in en rond de Veluwe liggen.

Veluwe communicatie

Eén groot communicatienetwerk voor, van en over de Veluwe. Dat is het doel. De Veluwe is groot, de ambities voor de Veluwe nog groter. Om goed aan de slag te kunnen met de VeluweAgenda én elkaar en anderen goed te informeren, komt er een Veluwebreed communicatienetwerk. Laagdrempelig en weinig tijd vragend, maar wel effectief. Aangesloten zijn communicatiemedewerkers en communicatieadviseurs die deel willen uitmaken van dat netwerk. Zij werken bij alle betrokken 'stakeholders' op de Veluwe: van gemeente tot terreinbeheerder. Van PR-medewerker bij een attractiepark tot de secretaris van een dorpsraad.

Iedereen in het netwerk kijkt of de berichtgeving die zij of hij voorbij ziet komen relevant is voor de eigen doelgroepen. Doel van het netwerk is het:

- Delen van de berichtgeving en persberichten die relevant zijn voor de Veluwe;
- Delen van suggesties voor Veluwecommunicatie: elkaar informeren;
- Organiseren van netwerkbijeenkomsten op locatie waarbij je wordt bijgepraat óf waarbij je zelf graag anderen wilt bijpraten;
- Bouwen aan een netwerk van Veluweliefhebbers.

Als onderdeel van de regie wordt een Veluwebreed communicatieplan opgesteld om betrokken partijen op een passende manier te bereiken: om ze te informeren én te inspireren.

Lokale kracht - energie vanuit de wortels

Opgavegericht werken gaat uit van lokale kracht en van kleine, lokale initiatieven die van betekenis zijn voor de hoofddoelstelling Beleef de beste Veluwe. Kleine maatschappelijke initiatieven kunnen het verschil maken op de Veluwe. De lokale identiteiten van bijvoorbeeld de dorpen en steden worden vaak genoemd om hun grote waarde voor de recreatieve beleving. Het behouden en uitdragen van deze identiteiten blijft een belangrijke opgave. Hierbij is het niet de bedoeling om van de Veluwe een verzameling van geïsoleerde eilanden te maken. Er is een grote noodzaak voor sterkere samenwerking tussen mensen, gebieden, overheden én ondernemers. Door elkaar op te zoeken, te ondersteunen en te versterken kunnen ondernemers samen toeristische producten aanbieden en ontwikkelen. Hierbij kan goed gebruik worden gemaakt van de diverse lokale initiatieven die er zijn op het gebied van productontwikkeling en nieuwe attracties (bijvoorbeeld nieuwe lokale musea). Zo kan de stap worden gemaakt van Veluwebreed denken naar Veluwebreed handelen.

Ter ondersteuning van ondernemende Veluwenaren komt er een provinciale stimuleringsregeling voor maatschappelijke initiatieven.

Marketing van de Veluwe: Active, Taste & Culture

De Veluwe is een wijds natuurgebied met grote bosgebieden, bloeiende heidevelden en magische zandverstuivingen. De Veluwe is omgeven door grote zandstranden, kent idyllische dorpen, boeiende (Hanze-) steden, imposante rivierlandschappen en heeft een zeer rijk en divers historisch, cultureel en recreatief aanbod.

Momenteel is VisitVeluwe de enige organisatie die op Veluws niveau opereert. Tegelijk zijn er veel lokale en regionale organisaties die zich bezig houden met het vermarkten van delen van de Veluwe, van specifieke steden, specifieke bestemmingen of specifieke sectoren. Het mag duidelijk zijn dat meer afstemming tussen deze verschillende organisaties noodzakelijk is in de toekomst. De Gebiedsopgave voorziet hierin een duidelijk rol van VisitVeluwe als dé marketingorganisatie voor de Veluwe, maar stelt ook een sterk en professioneel opdrachtgeverschap voor vanuit de lokale overheden richting VisitVeluwe.

1. Integrale regiomarketing

Het is belangrijk onderscheid te maken in PR/communicatie, promotie, marketing en branding. In dit hoofdstuk ligt de focus op marketing - waarbij vraag (van de consument) en aanbod (de producten en diensten op en om de Veluwe) op elkaar afgestemd worden. Hierbij zijn PR/communicatie en promotiemiddelen nodig om consumenten te bereiken en te beïnvloeden, maar we merken daarnaast dat het nodig is de kwaliteit van het aanbod, de bereikbaarheid en de gastvrijheid te vergroten.

Marketing is zowel een strategische als een uitvoerende 'tak van sport'. Op strategisch niveau dient structurele afstemming plaats te vinden tussen de verschillende publieke en private partijen die belang hebben bij de Veluwe en er dient een overkoepelende visie te zijn over wat men wil bereiken met de Veluwe. Op uitvoerend niveau wordt gezocht naar een gezamenlijke en goede opdrachtgeverschap aan VisitVeluwe; de uitvoeringsorganisatie voor de marketing van de Veluwe. Daarnaast dienen de inspanningen die worden verricht in het kader van de marketing van de Veluwe te worden afgestemd met de inspanningen van andere regionale en lokale marketingorganisaties.

2. Het merk Veluwe

De Veluwe is een zeer sterk merk. Dit blijkt zowel uit het NBTC regiomerkenonderzoek als uit het Steden en Streken Merkonderzoek van Hendrik Beerda (uit 2015). In beide onderzoeken staat de Veluwe structureel in de top-3 van sterkste regiomerken. Bij NBTC zijn de twee andere regio's de Achterhoek en de Randstad, bij Hendrik Beerda zijn dit de Waddeneilanden en Zuid-Limburg. De Veluwe is een sterk merk, omdat de meeste mensen dezelfde associaties hebben bij 'de Veluwe'. In de inventarisatie van het stamkapitaal en de ideeën voor een Recreatieve Hoofdstructuur komen een zeer consistente verzameling van associaties bovendien: de Veluwe draait in eerste instantie om het natuurgebied. Pas in tweede instantie komt het cultureel erfgoed, de bekende attracties, de interessante steden, de boeiende randen van de Veluwe met de riviergebieden en de stranden.

Deze associaties met de Veluwe zijn te beschouwen als een belofte: als je naar de Veluwe gaat, is dit in ieder geval wat je gaat beleven! De betekenis van 'de Veluwe' schept verwachtingen waaraan de beleving van 'de Veluwe' moet voldoen. Het feit dat zoveel mensen hier een eenduidig beeld bij hebben is een groot goed waar we zorgvuldig mee moeten omgaan. Het is dan ook minimaal dit beeld waaraan de Veluwebeleving moet voldoen. Het is goed dat dit helder is als er scherpe en duidelijke keuzes worden gemaakt binnen de koers van de Gebiedsopgave Veluwe.

3. Slimme verbindingen aanbrengen tussen de merken

Vanuit de Gebiedsopgave gezien is de Veluwe het belangrijkste merk. Wanneer het gaat om de Veluwe op 1, gaat het daarom ook om de Veluwe van de doelgroep en niet om de Veluwe van de

beleidsmakers. Dit neemt niet weg dat er op en om de Veluwe heen andere (potentieel) sterke merken aanwezig zijn die een rol spelen binnen het toeristisch-recreatief domein. Denk bijvoorbeeld aan de steden Arnhem, Apeldoorn, Ede, aan de Hanzesteden, de Randmeren, de Nationale Parken en de velen dorpen, landgoederen en attracties die op en om de Veluwe zitten. Dat zijn allemaal op zichzelf toeristisch-recreatieve bestemmingen, maar meestal voegt het iets toe aan deze bestemmingen dat ze op of vlakbij de Veluwe zitten.

Andersom geldt dat evenzeer: de Veluwe is juist een aantrekkelijke bestemming voor verblijfsbezoekers, omdat er zoveel complementair aanbod is in de nabije omgeving. Wanneer wij 'de Veluwe' vermarkten dient al deze rijkdom aan bestemmingen en attracties als onderdeel van de propositie. De toegevoegde waarde is dat deze aanvullend zijn ten opzichte van de kernbeleving van de Veluwe. Met andere woorden: het wederzijdse voordeel veronderstelt dat al deze merken in hun kracht blijven en niet dat het allemaal op moet gaan in 'de Veluwe'. Concreet betekent dit dat wij de bestaande, sterke, positieve associaties van de Veluwe willen vasthouden en versterken, terwijl wij de andere merken in hun kracht willen laten. Het is dus niet de bedoeling dat 'de Veluwe' een paraplu-merk wordt die boven alle andere merken gaat hangen.

4. Onderscheid in marktsegmenten

In marketing is het belangrijk onderscheid te maken in marktsegmenten en tegelijkertijd na te denken over hoe dit zich verhoudt tot de merkarchitectuur. Hierbij is het belangrijk om de relevantie van 'de Veluwe' bloot te leggen en ook de relatie tot andere merken. Uiteindelijk kunnen dan binnen ieder marktsegment keuzes worden gemaakt om in de uitvoering in te zetten op marktwerking (bijvoorbeeld door productontwikkeling, informatievoorziening, promotie en trade-fairs) van bepaalde, nauwer te definiëren marktsegmenten met kansrijke en/of belangrijke doelgroepen.

Voor wat betreft de marketing van de Veluwe is het wenselijk te kijken naar de relevantie van het merk 'Veluwe' voor de verschillende marktsegmenten, om aandacht te besteden aan de relatie

met andere merken op en om de Veluwe en om scherp te kiezen als het gaat om marktwerking (vraag) en productontwikkeling (aanbod).

5. De organisatie van de marketing van de Veluwe

Idealiter wordt de verantwoordelijkheid van de marketingstrategie en het opdrachtgeverschap neergelegd bij één organisatie. Deze organisatie dient Veluwebreed te denken en te handelen, uiteraard ondersteund door het mandaat van de Veluwe gemeenten. Dit zou ook moeten inhouden dat de verschillende gemeenten in hun eigen subsidieverlening en opdrachtgeverschap aan andere lokale en regionale marketingorganisaties verplichtingen opnemen die aansporen tot actieve samenwerking en afstemming met de uitvoerder(s) van de marketingopdracht voor de Veluwe.

VisitVeluwe zet nu vooral in op het ontwikkelen en verspreiden van on- en off-line promotie- en informatiemateriaal en doet aan beurzen en gastvrijheidstrainingen. Verder is VisitVeluwe partner in de crossmediale campagne 'Gelderse Streken', partner met het NBTC in het HollandCity-concept, partner in de Liberation Route en doet VisitVeluwe aan marktwerking op de Duitse markt via het programma 'Das Andere Holland'. VisitVeluwe doet heel veel, nadat het op bewonderenswaardige wijze het stokje heeft overgenomen van het Veluws Bureau voor Toerisme. Ook de lijnen 'active', 'culture' en 'taste' sluiten goed aan bij de bevindingen en de ambitie van de Gebiedsopgave. Verbeterpunten zijn vooral te vinden in meer scherp te brengen aan de gemaakte keuzes, meer aandacht voor een duidelijk merkarchitectuur in relatie tot andere merken op en om de Veluwe en aandacht voor benodigde verbeteringen in het aanbod van de Veluwe.

SAMENWERKING EN REGIE

IN DE SCHETS 1.0 GEBIEDSOPGAVE VELUWE VAN JANUARI 2016 IS HET BELANG BENADRUKT VAN EEN OP DE VELUWE TOEGESNEDEN BESTUURSMODEL, EEN VORM VAN 'GOVERNANCE'. EEN BESTUURSMODEL IS NOODZAAK VANWEGE DE BREEDTE VAN DE VELUWE EN DE AFWEZIGHEID VAN EEN BESTUURLIJKE ENTITEIT DIE DE BETROKKEN PARTIJEN BINDT. ER IS ZOMER 2016 EEN KLANKBORDGROEP IN HET LEVEN TE GEROEPEN OM ZONDER LAST EN RUGGESPRAAK EEN ADVIES OP TE STELLEN OVER HET WENSELIJKE BESTUURSMODEL VOOR DE VELUWE, IN HET COLOFON STAAT DE SAMENSTELLING VAN DEZE GROEP.

Het advies van de klankbordgroep wordt als volgt samengevat.

Wat is het niet / wat is het wel

Allereerst heeft de klankbordgroep stilgestaan bij wat het bestuursmodel niet zou moeten zijn. Men wil géén bestuursmodel, dat:

- Lokale en regionale initiatieven afhankelijk maakt van een Veluwe-breed bestuursmodel;
- Over een 'eigen' uitvoeringsorganisatie beschikt, maar dat gebruik maakt van de inzet van Veluwe-partijen ;
- Alleen uit overheidspartijen wordt gevormd of daardoor wordt gedomineerd;
- Verplichtend van karakter is, maar wel partijen kan aanspreken wanneer wordt deelgenomen.

Het gewenste model vormt daarmee de 'contramal':

- Er is een intrinsieke motivatie die zich vertaalt in ambitie, urgentie én partnerschap als gronden voor samenwerking tussen partijen;

- Het is uitnodigend om de verbinding aan te gaan. Dus commitment vormt de basis en niet de verplichting;
- Het is een 'licht' bestuursmodel: flexibel, snel, doortastend;
- Het gaat om een publiek-private samenwerking;
- Het is toekomstbestendig, althans geschikt voor meerjarige focus;
- Het is richtinggevend door kaderstelling, advisering en opdrachtgeverschap.

Rechtspersoonlijkheid noodzaak

De klankbordgroep stelt vast dat gezien het globale beeld van de taken – de visie op de Veluwe: wat is wenselijk, wat is mogelijk, wat is noodzakelijk; bestuurlijke regie en coördinatie op de VeluweAgenda, waaronder de werkprocessen die daaraan verbonden zijn, zoals prioritering van projecten, opdrachtgeverschap e.d. - een samenwerkingsverband met rechtspersoonlijkheid noodzakelijk is. Juist omdat regie en coördinatie nodig is, systematisch en planmatig sturing plaatsvindt op de VeluweAgenda, investeringsbesluiten worden genomen, elders geldbronnen worden aangeboden, overeenkomsten worden aangegaan, met partijen over de wijze van uitvoering elders afspraken worden gemaakt tegelijk met handhaving van de sturing daarop in een Veluwe-brede context, opdrachten worden verleend en bij dat alles tegelijk met enige snelheid en doortastendheid moet kunnen worden opgetreden, is die rechtspersoonlijkheid geboden.

Twee varianten: Veluwe-Board/stichting of Gebiedscoöperatie Veluwe/coöperatie

De klankbordgroep heeft vastgesteld dat er juridisch gezien twee varianten van een samenwerkingsverband met rechtspersoonlijkheid resteren: de stichting en de coöperatie.

Bij beide kan men terugvallen op bestuurlijke ervaring met deze varianten in delen van de Veluwe. Zo kent men het fenomeen van de 'economic board' in onder meer de Stedendriehoek en in die van de samenwerking tussen Arnhem, Nijmegen en Ede. Boards die in een stichtingsvorm gegoten zijn.

De coöperatie is op de Noord-Veluwe een bekend fenomeen met de gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren, terwijl in de Gelderse Vallei de gebiedscoöperatie O-GEN werkzaam is.

Afweging op hoofdlijnen

Een belangrijke constatering is dat beide modellen in potentie geschikt zijn om het brede taakbereik van de VeluweAgenda te besturen. Ook, dat beide modellen geschikt zijn om Veluwe-partijen daarin ten volle een plaats te bieden.

De klankbordgroep vindt het van belang een keuze te maken tussen die twee varianten. Hij beseft daarbij ten volle dat het gesprek daarmee niet wordt beëindigd, maar juist eerst begint. Een stellingname ten behoeve van dat gesprek met de Veluwe-partijen is van belang: er zijn argumenten en er is discussie. Daaraan richting bieden is een opdracht, die de klankbordgroep wenst waar te maken.

Het geheel overziende – voor de afweging van de voors en tegens wordt naar het volledig advies verwezen – tendeert de klankbordgroep naar de oprichting van een Veluwe Board/stichting, omdat dan een vliegende start wordt gemaakt met het aanvangen van de VeluweAgenda.

Een voorkeur waaraan voorwaarden worden verbonden:

- *Het is gewenst dat de stichting ook door eigen handelen en optreden draagvlak verwerft bij de dragende Veluwe-partijen;*

- *Het is gewenst dat de stichting elementen van een 'coöperatieve werkwijze' in haar functioneren invlecht.*

De klankbordgroep is zich ervan bewust dat over het onderwerp 'bestuursmodel' heel lang kan worden gesproken tussen de Veluwe-partijen. Toch worden partijen opgeroepen einde 2016 beslissingen te nemen en daarvoor draagvlak te verwerven bij de eigen achterban, opdat de VeluweAgenda in 2017 een stevige start kan maken.

De Bestuurlijke Begeleidingscommissie gebiedsopgave Veluwe heeft met waardering kennis genomen van het advies van de klankbordgroep. In het gesprek in de commissie zijn de volgende conclusies getrokken:

1. Het feit dat er een advies ligt over zo'n betekenisvol onderdeel van de VeluweAgenda is op zich al bijzonder. Immers, het is een zwaarwegend onderwerp ook omdat het medebepalend is voor de sturing op die VeluweAgenda.
2. De hoofdlijn van het advies – een bestuursmodel met rechtspersoonlijkheid is noodzaak – wordt in beginsel onderschreven.
3. 'In beginsel', omdat de BBC het van belang vindt om precies te weten waar dat bestuursmodel met rechtspersoonlijkheid nu precies over gaat en waarover niet. Dergelijke informatie is niet alleen van belang voor de eigen oordeelsvorming, maar ook voor de gesprekken met de achterbannen.
4. Vandaar dat als processtap wordt ingevoegd een nadere uitwerking van het bestuursmodel naar taken en financiën, met dien verstande dat eind 2016 op grond van de aanvullende informatie standpuntbepaling kan plaatsvinden.
5. De noodzaak om met ingang van 2017 een stevige start te maken met de VeluweAgenda is voor de BBC meer dan een stimulans om met het onderwerp 'bestuursmodel' vaart te maken.
6. De BBC is zich ervan bewust dat de Veluwe-partijen een bestuursmodel moeten dragen en dat dit gesprek en overleg vergt.

UITVOERINGSPROGRAMMA

VOOR DE CONCRETE UITVOERING VAN DEZE VELUWEAGENDA WORDT JAARLIJKS EEN UITVOERINGSPROGRAMMA OPGESTELD ALS EEN SOORT ROLLENDE AGENDA. PROJECTEN IN HET UITVOERINGSPROGRAMMA VALLEN ONDER DE REGIE VAN DE VELUWE EN WORDEN ONDERSTEUND.

Deze steun is maatwerk en kan op verschillende wijzen vorm krijgen zoals lobby, expertise, kwartiermaker, aanpassen regels, etc. Waar nodig kan ook financiële steun worden verleend. Ook staan in het Uitvoeringsprogramma de acties die nodig zijn voor het realiseren van de succesfactoren.

In het startjaar 2017 beperkt het Uitvoeringsprogramma zich vooral tot de succesfactoren, het opbouwen van het bestuursmodel, ontwikkelen van de RHS en ondersteunen van lopende projecten als Vitale Vakantieparken, Fietsroutes, Apeldoorns Kanaal, Landgoederenlijn, Hanze en (digitale) bereikbaarheid. Ook strategische icoonprojecten bijvoorbeeld Paleis Het Loo en de herbestemming van defensie terrein Nieuwe Milligen krijgen in 2017 aandacht.

De Recreatieve Hoofd Structuur van de Veluwe is opgebouwd uit netwerken voor recreanten (verblijfsrecreanten, wandelaars, fietsers, etc.) met afwisseling in dichtheden en knooppunten van voorzieningen. Op die manier wordt een zonering gecreëerd die mede gerelateerd is aan het natuurlijk stamkapitaal. De financiering en de organisatievorm van dit netwerk zal worden uitgewerkt. Zonering en financiering heeft in de Uitvoeringsagenda topprioriteit.

Nadat de Recreatieve Hoofd Structuur medio 2017 is ontwikkeld, wordt gezien of en hoe ook andere projecten aan het Uitvoeringsprogramma toegevoegd kunnen worden. Vanaf 2018 is het Uitvoeringsprogramma vierjarig om aan te sluiten bij de begrotingssystematiek van de overheden.

COLOFON

VELUWE AGENDA 1.0

OKTOBER 2016

Sprintteam Gebiedsopgave Veluwe

Jan de Kleuver – ambtelijk trekker gebiedsopgave Veluwe
Floris Gerritsen – projectleider, gemeente Ede
Ingrid Kerkhoff – Zuid Veluwe, gemeente Rheden
Heleen Koornberg – regio Noord-Veluwe, gemeente Harderwijk
Evert Leusink – Stedendriehoek, gemeente Apeldoorn
Karin Mazier – Regio Noord-Veluwe
Bas Nijenhuis – provincie Gelderland
Ernst Jan Peters – communicatie Gebiedsopgave Veluwe, gemeente Apeldoorn
Maarten Riemersma – Food Valley, gemeente Ede

Klankbordgroep Besturingsmodel

Nicole Olland – wethouder gemeente Rheden
Harm-Jan van Schaik – burgemeester gemeente Harderwijk
Robert Scholten – wethouder gemeente Epe
Bea Schouten – gedeputeerde provincie Gelderland
Rinus Vonhof – zakelijk directeur Kröller-Müller Museum
Willemien Vreugdenhil – wethouder gemeente Ede
Arno Willems – rentmeester Kroondomein Het Loo
Jan de Kleuver – ambtelijk trekker Gebiedsopgave Veluwe

Illustraties, omslag en opmaak

NOHNIK architecture and landscapes

Fotoverantwoording

De Veluwe is een geliefd object om te fotograferen. Via een oproep in de besloten Facebookgroep 'De Veluwe' is gevraagd of mensen foto's ter beschikking wilden stellen en daar is enthousiast op gereageerd door velen. De naam van deze fotografen staan hieronder bij de betreffende paginanummers vermeld. Hieronder staan tevens van enkele andere rechthebbenden op hun verzoek ook de namen vermeld. Foto's zonder naam zijn aangeleverd door VisitVeluwe of leden van het Sprintteam.

p. 2/3	H. Dirksen
p. 8/9	R. Vastenhout
p. 19	Telstar Surfclub Strand Horst, Ermelo (foto rechtsboven)
p. 20/21	Thermen Bussloo
p. 28/29	Burgers' Zoo
p. 32/33	H. Dirksen
p. 46	D. Buijs
p. 47	Nationaal Park de Hoge Veluwe
p. 54	Burgers' Zoo
p. 56/57	A. ter Mull
p. 58	E. de Jong
p. 62	E. Hilboesen

VELUWE AGENDA 1.0

BELEEF DE BESTE VELUWE IN 2025